

М. ПРОНЧЕНКО

ОЙ, ВЕСНА ЦВІТЕ...

Ой, весна цвіте
Під пташиний спів.
Дужий пах іде
З золотих степів...

Знову по весні —
Щира грудь буя.
В вишині ясній
Райдуги змія.

Тож її хвости
Звисли в гай дзвінкий.
Буду з них плести
Юним дням вінки...

Ой, весна цвіте:
Й як весна я весь...
Голоси дітей
На толоці десь...

Дніпропетровське

І. МИКИТЕНКО

ГОЛУБИ МИРА

ПРОДОВЖЕННЯ *

23

Власне з обіду й почалися всі дальші пригоди, що їх мені вистачило аж до від'їзду до Ляйпцігу, куди я, виїхав був двадцять третього листопада.

Що ж то був за обід?

Найзвичайнісінький. Ащо з мене не прихильник німецької кухні, то й годі про нього.

* Див. „Гарт“ №№ 2, 3, 4, 5, 6, 1929 р.

Хібащо три моменти варто відзначити. Перший, і для мандрівника найголовніший, це — матеріальні втрати. Обід зробив у моєму бюджеті непередбачену в пляні і несподівано велику вирву. Напевне реальнішу, ніж злочинницький набій у підніжжя пам'ятника на Персенкувці у Львові. Другий момент — перша молода дівчина, що обідала з нами. І третій момент — друга молода дівчина, що теж була з нами.

Перша дівчина, то була молода німецька пролетарська письменниця. Зовсім молода. Її звали Марія Гресхөнер. Вона втекла од своїх батьків, а тато її був і є, доки живе соціал-демократія, великий пан, дідич, землевласник. Отже Марія Гресхөнер, коли повернуло їй на вісімнадцяту весну, взяла та й накивала п'ятами на тепле батьківське кубло. Прибула дівчина до Берліну і, не вагаючись, пристала до тих, хто горить одвертою зненавістю до того ж таки теплого панського кубла.

І от вона теж горить тепер ясним пломенем, юна інтернаціоналістка, ентузіястка, молода пролетарська письменниця.

Її цікавила пролетарська література України. Вона розпитувала про кожну дрібницю і була щодо себе дуже скромною, не наслідуючись ніразу назвати себе хоча б початкуючою поеткою. Піднесення нашої культури її менш дивувало, ніж хвилювало й радувало. Чи ж можу я забути цю дівчину?

Але я не можу забути й другої!

Друга молода особа була, скажім, Клавдія Ніколаєвна, чи не рідна сестра тьоті Моті? А може то була її прекрасна тінь, бо звернулась вона до мене, якщо не помиляюся, з таким самим запитанням, з яким звертається тьотя Мотя до Мазайла:

— Зачем ви нам іспортілі город?

Зрозуміло, що я був трохи здивований.

— Цебто, як „іспортілі“? Що ви хочете, мадам, цим сказати?

Насамперед я невідомо з чого переконався, що вона ні хто інша, як мадам.

— Отже, мадам, я не зовсім вас розумію. Чи не будете ви ласкаві викласти трохи ґрунтовніше й послідовніше ваші авторитетні погляди на розвиток культур народів СРСР?

І от вона почала викладати.

Я вже не кажу за те, що ця симпатична Клавдія Ніколаевна зіпсувала мені апетит. „Яких тільки тьоть-моть-перемоть не буває на світі“ — думав я, замість наповнювати шлунок виробами німецької кухні. А далі я не витримав:

— Слухайте, мадам, — скрикнув я, наставляючи проти неї виделку і стримуючи Петера Коша, що хотів проковтнути її живцем. — Ви імперіялістка! Так, так, ви справжня імперіялістка і не дивуйтесь, коли я вам скажу, що на Україні, наприклад, є такі самі імперіялісти й імперіялістки, як ви. Ріжниця поміж вами хіба лиш та, що ви мрієте про „єдиную недеільную“ і ганете все українське, а вони мріють відділитися від РСФРР і створити імперіялістичну фашистську Україну. Отже вам варто подати одне одному руки... Я розумію, що вам заважає це зробити ваше одверте русотяпство! Але ваша доля однакова: ні чорта з ваших мрій не вийде. Отже — подайте руки.

— Ах! Ви так?

І знаєте, що вона мені сказала? Ні, ви не вгадаєте.

— Ах ви петлюровец! — сказала вона мені. — Да! Ви петлюровец! Тоже культура самостоятельная! Україна... Скажіте пожалуїста...

І... власне я не знаю, що б вона сказала мені ще й далі. Та вона підвелася й намірилась бігти.

— Мне нужно бежать, одевать Пудовкіна. Ви знаете, что в Берлін приехал Пудовкін? Ілі ви із за своей самостоятельной культуры не обязаны знать, кто такой Пудовкін? Сегодня в торгпредстве вечер в честь Пудовкіна!

100 — Вітайте і скажіть, що ми прекрасно знаємо видатного кіно-майстра Пудовкіна! Але про тьотю Мотю краще не згадуйте...

Як вона зникла за дверима ресторану, я звернувся до своїх приятелів:

— Скажіть, будь ласка, товариство, що це за одна?

— Клавдія Ніколаївна? Як, ви не знаєте? Це співробітниця радянського торговельного представництва в Берліні.

Чи ж можу я забути цю співробітницю радянського торговельного представництва в Берліні?

Ні, я її пам'ятатиму.

Далі ми умовились із товаришем Вайскопфом побачитись у „Новому Німецькому Видавництві“ на вулиці Вільгельма і це, власне, й стало зав'язкою до дальших пригод і зустрічів.

24

„Neuer Deutsche Verlag“ на вулиці Вільгельма, 48 це великий будинок, у якому міститься безліч редакцій, відділів, установ. Товариша Вайскопфа я знайшов у відділі Центрального комітету міжнародньої робітничої допомоги, де він постійно працює, від того часу, як переїхав сюди з Праги. Ми піднялися з ним на третій поверх, обійшли всі редакції, знайомлючись з їхньою роботою та з людьми, що ту роботу виконують. Тут і „Робітнича Ілюстрована Газета“ („Arbeiter Illustrierte Zeitung“), і „Робітничий фотограф“ („Der Arbeiter Fotograf“), і „Селянська газета“ („Bauernzeitung“), і журнал „Нова Росія“ („Das neue Russland“), що дивує мене своєю назвою, і багато інших. Т. т. Пфайфер, Артур Зеєгоф та інші редактори й співробітники презентують нам останні числа своїх журналів та газет, ми тиснемо їм руки і підіймаємось на вищий поверх — до книжкового т-ва „Універзум“.

Тут товариш Вайскопф зазнайомлює мене з т. Альбертом Готоппом і сам десь зникає.

Готопп чудовий товариш, колишній чорнороб, потім — машиніст на пароплаві, тепер працює в „Універзум“. З ним не тільки легко взагалі, а ще й дуже легко розмовляти німецькою мовою, бо він, зважаючи на моє прохання, говорить зовсім повільно, чого я ніяк не міг добитися від інших товаришів і берлінських громадян. Взагалі треба сказати, що в Берліні так „погано“ говорять німецькою мовою, що свіжій людині дуже тяжко щось зрозуміти, хоч її саму й розуміють...

Отже Альберт Готопп, відповідальний робітник „Універзум“, дуже поважна людина і молодий письменник. Тяжкі злигодні і довга революційна боротьба поклали йому на лиці виразні сліди. Коли він мовчить, губи йому міцно стиснуті. Коли промовляє, вони рубають слова коротко і виразно.

— От наша робота.

Він показує книгу Отто Катца — „Дев'ять чоловіка між кригою“ — документи однієї полярної трагедії, (Otto Katz. Neun Männer im Eis. Dokumente einer Polartragödie), книгу присвячену трагедії Амундсена і героїчній мужності радянського льодолама „Красіна“. Від книги ще пахне фарбою, як і з палуби „Красіна“ ще не розвіялись полярні пахощі вітрів і криги.

— Доречі, от і сам автор цієї книги, товариш Катц.

Товариш Катц, що в ту мить увійшов до кімнати, робить автограф на своїй книзі і передає мені.

А за хвилину Готопп знайомить мене ще з новим письменником, Гергартом Полем, редактором і видавцем журналу „Die neue Bücherschau“*. Гергарт Поль стрункий і мужній юнак із Шлезьку, так стискує руку, що я мимохіть думаю про те, який добрий спортсмен із цього молодого письменника й критика! Він запрошує нас до себе на маленьку вечірку, що відбудеться в нього сімнадцятого листопада, в суботу. Потому бере зі столу книгу Уптона Сінклера „Präsident der

* „Новий книжковий огляд“ — журнал, що близько стоїть до письменників - комуністів.

102 U. S. A., що також допіру вийшла з друку, і дає мені її зі своїм написом. Що б це мало значити?

— Тут є моє післяслово,— пояснює він.

Так, в кінці книги я читаю його „Nachwort“.

Альберт Готопп кладе на стіл ще цілу купу нових книжок, що їх випустив „Універзум“ прекрасними виданнями, такими, що кожного українського письменника взяли б на моєму місці заздрості.

Не знаю, чи думав так само товариш Готопп, чи просто хотів показати свою роботу, але всі ті книжки він раптом подарував мені од видавництва зі своїми написами. Тут же він показує мені свіжі числа журналу „Die Front“*, того самого журналу, що за кілька день витримав потім бій із журналом Гергарта Поля і став органом „Союзу пролетарських революційних письменників Німеччини“, про що читач довідається далі.

— Насамперед нам треба добре зв'язати ці книжки, щоб вам було зручно везти їх на Україну,— говорить Альберт і починає сам упаковувати їх. Чудово видані книжки Егона Ервіна Кіша, Еріха Мюллера, Курта Тухольського, Альфонса Гольдшміда, Георга фон Брінга і багато інших лягають у пакунок і щедро вкутуються папером.

— Чи не маєте ви шпагату, товаришко Сюсс?

— О! Чом би не мати?

Власне, я ще й раніше звернув був увагу на цю струнку, чорнооку співробітницю „Універзум“, очевидно помічницю Альберта Готоппа. Але я не чув її голосу, такого жвавого й дзвінкого і такого самовпевненого. Тепер я почув його, бо вона відповідала Альбертові.

— От вам цілий клубок.

Вона передала його мені.

— Я вам дуже вдячний.

— Але ви не знайомі!— гукнув Альберт.— Це товаришка Фрідль Сюсс.

* Фронт.

— Я матиму приємність бачити вас у Гергарта Поля в суботу, о' сьомій увечері? — запитала вона.

Гм... приємність. Що їй відповісти?

— Не знаю.

— Як? Вас там не можна буде бачити? Хіба він вас не запрошував?

— Так. Але я не знаю, чи матимете ви з того будь-яку приємність.

— Е! — Вона весело зареготала. — То буде видно.

Звичайно, що й цього всього було досить для того, щоб, виходячи з приміщення „Універзум“, подумати: „Ну, здається зав'язується три цікаві пункти. По-перше — оргзбори „Союзу пролетарських революційних письменників Німеччини“, на яких мені випадає бути присутнім. Подруге — вечірка у Поля, де, можливо, будуть цікаві розмови. І потрете — Фрідль Сюсс, що буде присутня на тій вечірці“.

Про збори „Союзу“ мене попередив Вайскопф і я забув про це згадати раніше.

І раптом Альберт додає ще одного пункта. Зав'язує новий вузлик на ланцюжку подій, і притому робить це цілком конфіденційно. Він нахиляє до мене обличчя і каже виразно, але тихо:

— Одна справа вечірка у Поля, де, як я бачу, буде і Фрідль Сюсс. Інша справа — в неділю, в приміщені Пруського Ляндтагу, вхід з вулиці Принца Альбрехта. Я чекатиму на вас рівно о' десятій на вулиці. Підемо разом на конференцію „Червоного фронту“, якщо це вас цікавить не менше, ніж ті інші справи. Згода?

— Цілковита! Але, чи будете на цій вечірці і ви також?

— Н-не знаю. Покищо, до побачення.

Я пішов, маючи про що роздумувати...

25

— Де ти бродиш, мой? Я на тебе чекаю цілий день! — так зустрів мене Петер Кош, що сидів і справді цілий день у моїй кімнаті.

103

104 — Я мав справи.

— Нічого мені не сказавши? То принаймні обідати ми будемо? І цигарок у мене немає. Я трохи не здурів.

— А які новини?

— Є цікаві для тебе. Приїхали Кор'як і Ле. Вони у себе в кімнаті.

— В такому разі ми обідаємо всі разом! Це чудово. Українська радянська колонія на Ельзасерштрассе.

За півгодини ми сиділи всі біля одного стола. Товариші Коряк і Ле розповідали нам про Бремен та Дельмінгорст, звідки вони допіру повернулися. Ми слухали їх із захопленням, однак й самі мали чим похвалитися. Наприклад, товариш Шевченко ще ні разу не зазнав фіяски ні в одному театрі. Скрізь його запрошено на пристойні, навіть розкішні місця, за які він платив, крім подяки, хібащо дві марки на додаток. Щодо товариша Озерського, то він мусить готуватися до доповіді в товаристві „Ост Европа“. Доповідь на тему про стан науки на Україні. Нарешті я також маю свої окремі пляни.

Словом ми дуже весело обідали і фрау Крайенбрінг запевняла нас, що кращих людей, як українські письменники, професори і театральні фахівці вона ще не зустрічала і, напевне, ніколи не зустріне, хоч і не збирається помирати в пляні ближчої „п'ятирічки“.

— Між іншим, ви знайомі з її сином? — запитав нас товариш Коряк.

— А що?

— Я не знаю, як ви, але я не дозволяю собі бути з ним одвертим. Крім жінок, він вам ні про що інше не розповість, тимчасом од вас поцікавиться дещо взнати.

За кілька днів товариші Коряк і Ле виїхали на Україну. Ми, звичайно, говорили перед їхнім від'їздом про справи ВУСПП. Доречі, в Берліні ми зустрічали українських письменників, представників тієї організації, що й після своєї смерти залишилася в непримиреній опозиції до

ВУСПП. Ми дуже ввічливо й чемно розкланялись. Один навіть порадив мені купити в магазині Вертгайма чудовий гаманець під назвою „Reisferschluss“, з якого я користаюсь і досі.

Отже є між нами щось спільне!

26

Є в Берліні чарівне передмістя, власне наукове містечко. Зветься воно Далем. Маленькі будиночки в стилі бароко та поважні професори, та акуратні дерева по обидва боки рівненьких вуличок і більше майже нічого. Туди ми й поїхали з т. Озерським в середу, чотирнадцятого листопада.

Поїхали оглядати біохемічний інститут.

Всі ті інститути, що там є, всі професори, що в них досліджують тютюн, мололо капусту на вгородах та інші продукти харчосмаку, все це постало свого часу іменем імператора Вільгельма і досі цим іменем живе.

Так, соціал-демократичний уряд республіки уміє шанувати традиції свого останнього імператора. Бранденбурзькі ворота, що від них починається вулиця Лип, мають три проїзди. Два по боках — для звичайних смертних, і один посередині — для кайзера. Ніхто, крім кайзера, не проїздив ніколи серединою. І ось, як не стало кайзера, його царський проїзд у Бранденбурзьких воротах уряд закрив, щоб не оскверняла його нога звичайного смертного.

Закрив і тримав його так аж до 1928 року! Десять років витримав! А на десятому році ми таки вільно проходили крізь ворота.

Отже не дивувало нас і те, що на інститутах тих дбайливо зберігається пам'ять про кайзера Вільгельма.

Ми уважно їх оглянули, я совісно обмацував газіатори професора Юнкерса, захоплювався лябараторіями, говорячи при тому (і цілком справедливо), що у нас безперечно є лябараторії ніяк не гірші від цих, а тов. Озерський ставив такі запитання шановним

106 професорам біохемічного інституту, що ті, не зважаючи на свою колосальну і безсумнівну ерудицію, не могли дати на них такої відповіді, що могла б задовольнити т. Озерського.

Так то.

Звичайно, що було б незручно ставити ввічливим професорам питання в такий, наприклад, спосіб:

— Прекрасно. Берлін зараз не доїдає проти передвоєнних часів 30% м'яса, 33% молока і не допиває 30% пива. Чи не будете ви ласкаві, пане професоре, сказати нам, хто це саме не доїдає та не допиває? Чи, скажім, мешканець Кюрфюрстендамен*, чи навпаки, цебто робітник з району Веддінгену? Ми, наприклад, бачили робітничі касарні, голі й облуплені, як драні бубони, і робітничих дітей, голодних та синіх, як пуп. Вони, ті робітничі карапузи, уявить собі, гірше од ваших капустяних червячків риються в смітті по темних камінних закутках отих фабричних корпусів, з подвір'ями вузькими та невеселими, як камери в'язниць; риються, звичайно без діла, бо їсти там немає чого. Таким чином, чи не саботують вони разом із своїми батьками добрий німецький харч, навмисне не доїдаючи 30% м'яса та 33% молока? Годі й казати вже про пиво. Ясно, що його вони також „саботують“. Через те вони, мабуть, такі худі, виснажені, недокровні. Якщо ви поділяєте нашу думку, то дайте просту і ясну відповідь, шановний професоре. Чи може навпаки: мешканці Кюрфюрстендамен, з яких мало що з самих не ллється молоко, не падає м'ясо? Може то в них од „недоїдання“? Наука, пане професоре, річ складна. Це нам відомо. Наука річ могутня. Значить, вона може дати нам відповідь на ці пекучі питання. Чекаємо!..

І сказавши так, стати в позу людини, що справді хоче дочекатися відповіді.

* Найбуржуазніший район Берліна.

Ні, так питати було б незручно. Чого доброго ще поперелякували б добрих старих професорів імператор-вільгельмівського біохемічного інститута. Треба було, якнайлояльніш, та ще й здалеку, у загальних формах.

Отже: вони нас капустою, червячками, тютюном та іншими „проблемами хемії“, а т. Озерський їх — бюджетом! організацією справи! відношенням їхньої науки до соціальних проблем...

— Не знаємо, — одказують шановні професори. — Це нас не обходить. Не наш фах.

— А - а, — солідно протягує т. Озерський таким баском, що не зрозумієш, що він ним хоче сказати? Чи хоче він сказати: „а - а, розуміємо вас“, чи навпаки: „а - а, ми вас не розуміємо“ ...

В кожному разі питання ввічливо „замазується“, ми дякуємо директорові біохемічного інститута і переходимо до фізіологічного, де повторюється майже та сама історія...

Так, поки не обійшли всіх помешкань, кабінетів, лабораторій, бібліотек. Нарешті ми знайшли таки в фізіологічному інституті нашого радянського аспіранта!

— Кваліфікуємось? — питаємо його.

— Да, да! — відповідає він таким тоном, ніби всі ці інститути колишнього кайзеровського „Гезельшафту“ належать йому, або принаймні німецькому пролетаріатові.

— Народ... — думаємо ми. — Припусти його до чисті науки, а він почне в неї ідеології напускати. Хіба не видно, що за один.

Але професори висловили нам своє задоволення з приводу роботи радянського аспіранта.

— Хороша робота, талановита й старанна.

„Чиста робота“, — додаємо ми в думках, і поспішаємо розпрощатися з ученими й вийти на веселенькі вулички Далему, де вже їде повненький автомобіль, 107

108 що розвозить мешканцям бароканських будиночків вершки, молоко й масло.

Словом, у Далемі розроблюються проблеми народного харчування...

27

Із щоденника:

„15 листопада були біля Рейхстагу. Написано: „Німецькому народові“. Потім зайшли на „Кольону перемоги“. Історія кольони, як відомо така. На знак пам'яті про війну з Данією 1864 року мусів був з'явитися на Королівському майдані пам'ятник. Проекти виготовував проф. Страк. Будування починалося 1869 р., але події 71 року „трошки“ перешкодили і лише після закінчення німецько-французької війни збудували цю „кольону перемоги“, цебто — після кривавого загину Паризької комуни... На колоні напис: *„Вдячна батьківщина переможному військові“*... Звичайно, звичайно. Бо ж саме у франко-прусській війні Німеччина розгромила була Францію і загарбала п'ять мільярдів контрибуції, які (французького народу мільярди) і вклали потім у свою німецьку промисловість. Отже, подяка за тисячі смертей „переможних вояків“ і п'яти-мільярдний грабунок — оця кольона... Видрались ми аж на саму верхівку кольони. Коштувало по 50 пфенінгів. На стінах у середині кольони, звичайно, висять застережливі об'яви: *Das Beschreiben der Wände ist bei Strafe Verboten**. А через цю об'яву олівцем розписалась якась весела мандрівниця Фрида Малевська. І всі стіни в написах, часом найпікантніших, а часом просто безглузвих. Згори мабуть гарно дивитись на місто. Але воно було повите туманом. Зеленіють, червоніють, спалахують і гаснуть зіниці ліхтариків, що регулюють рух машин і людей. Навпроти — Алея перемоги. Словом — сама тобі перемога. Увечері пішли до театру „Grosses Schauspielhaus“. Слухали оперету

* Написи на стінах штрафом забороняються.

„Казанова“. Постава, строї, гра, техніка, світляні ефекти, все це гідне найвищої капіталістичної вибагливості. А голоси... просто погані. Тільки інтермедії „сільські музики“ виконували блискуче. Фойє в театрі світиться реклями жіночих ніг, які, одначе, не змінилися з часів Гайне і настирливо нагадують ноги гетінгенських дам“.

„16 листопада був у Державній опері. Слухав „Валькірію“. Публіка приймає з захопленням, а в антрактах всі оті смокінги, фраки тощо опорожняють буфет з таким рішучим апетитом, що в дальшій дії чекаєш ще більших оплесків. Здорово їдять! Ну, й поставлено „Валькірію“ теж добре. Тільки не повернувся додому. Кличе т. Озерський. До нього прийшли харківські лікарі, що працюють десь тут у клініці. Цікаво! Іду до них“.

28

— Доктор Кіров! Доктор Попов!

— Поваження, поваження!

— Яким це побитом?

— А от, як бачите. Гризем граніт у клініці його превосходительства професора Бонгефера. Уже четвертий місяць. Та ось прийшли до т. Озерського поплакати в камізель. Не вистачає грошей, а Укрголовнаука не вірить...

Клініка нервових та душевних хвороб мене безперечно цікавить більше, але я не можу байдуже ставитись і до грошової кризи товаришів... Отже ми робимо спільний наступ на представника Укрголовнауки. Дуже приємно було б посидіти також на лекції професора Бонгефера, побачити берлінських студентів-медиків, послухати лекцію. Взагалі поглянути, хоч одним оком, і на цю ділянку життя.

Лекції професора Бонгефера відбуваються щоденно, крім суботи та неділі, звичайно, в клінічній аудиторії, від одинадцятої години ранку. Так ми і умовились: 109

110 прийти в клініку в понеділок дев'ятнадцятого — на лекцію. Тут, після лекції, вони представлять мене професору, і я дістану дозвіл обдивитися клініку.

— Як же ви тут поживаєте, в цьому дивному Берліні?

— Ми ніде не буваємо, крім своєї клініки. Майже нічого не читаємо, крім літератури з нашого фаху. Нікого не бачимо, крім студентів, лікарів, професора та наших хворих. Нам просто не вистачає часу.

— І грошей,— скромно додав другий.

— Здається, два рази за цілий час були в театрі. А які новини в Нервовій клініці Харківського Державного Медичного Інституту?

Я розповів їм про все, що було в нашій клініці до мого від'їзду. І дивно, якою пекуче цікавою стає кожна найменша дрібниця, коли згадується її за тисячі верстов од столиці своєї республіки, в обставинах діаметрально протилежних до обставин нашого радянського життя!

Ми довго сиділи біля грубки, де тліло вугілля. Говорили про наш далекий Харків...

29

Другого дня я дзвонив телефоном до Йоганеса Бехера. Він ствердив, що збори „Союзу“ відбудуться дев'ятнадцятого листопада. Ми умовились побачитись в одному місці раніше.

Нарешті настав вечір і я поїхав до Гергарта Поля на Уляндштрассе. Служка відчинила мені хвіртку і провела через двір до невеличкого флігеля, де жив наш новий співробітник „Гарту“. В кімнаті я застав уже Вайскопфа і другого молодого письменника — Кляуса Германа. Крім цих двох товаришів і самого господаря, за столиком сиділа четверта особа. То була Фрідль Сюсс. Вона розглядала альбом українських письменників, що його я дав був Гертгарту Полю три дні тому разом із листом від редакції „Гарт“.

Цей альбом і став героєм вечора, принаймні — першої його частини. Власне героями вечора були тридцять шість українських письменників, що їхні портрети складають альбом ДВУ. Треба було сказати добре слово про кожного з тих письменників! Отже моє становище було не з легких. Та я доклав усіх сил, зберігаючи абсолютну безсторонність та позапартійність в характеристиці творців української літератури. Майже кожного з них було відрекомендовано, як славнозвісного і дуже талановитого. Хай завдячують мої колеги не лише моїй безсторонності, а й моему поганому знанню німецької мови, що нею мені найлегше було вимовляти саме оці слова: „відомий“, „талановитий“, „популярний“, „славнозвісний“, „дуже відомий“. І якщо мої колеги не хотять потрапити колись у таке прикре становище, коли їм доведеться висловлюватись про вуспівців такими самими термінами, або зовсім мовчати, то хай зарані вчать інші терміни, наприклад — „бездара“, „письмоводитель“, „московський запроданець“, тощо... І найкраще, коли вони вивчать ці терміни всіма мовами, бо невідомо, куди саме, в яку країну доведеться поїхати їм популяризувати українську пролетарську літературу.

Не будемо ховати: найбільші симпатії Фрідль Сюсс випали все ж таки не на долю того, хто так гаряче і героїчно, якщо не щиро, розпинався за всіх представлених в альбомі письменників, а саме на долю одного з його літературних супротивників, над чийм портретом вона найдовше зупинилася і кому просила передати особисті привітання...

Тоді, незадоволений з таких несподіваних симпатій своєї бесідниці, автор цих рядків устав і почав оглядати чудову книгозбірню господаря. Поруч книжок найславетніших авторів нашої планети, англійських, німецьких, французьких, італійських і зокрема книжок велетнів російської літератури, стояли й переклади з сучасних російських письменників і між ними, знов 111

112 таки поруч книжок Ф. Гладкова, Бабеля тощо стояли й книжечки Л. Леонова...

Звичайно, що автор цих рядків не побачив там ні Шевченка, ні Франка, ні Українки, ні Коцюбинського, а сучасних українських письменників, бодай одного з тих, що про них допіру йшла мова, він уже й не шукав.

Так, у Німеччині зовсім не знають української літератури і винні в цьому найбільше самі українські письменники, українські видавництва і Всеукраїнське товариство культурного зв'язку з закордоном.

Однаке, ми належимо до числа найбільших оптимістів у світі, і тому ні на йоту не сумніваємось, що найкращі досягнення нашої літератури таки стануть відомі широкому світові, і то в найближчі роки. Бо література наша на те заслуговує.

З такими думками я й повернувся до товариства, що збільшилось тимчасом іще на кілька чоловіка, між якими з'явилося й дві-три дівчини, що мали до літератури, здається, не безпосередні стосунки. Товариш Вайскопф продовжував розповідати веселі історії і все товариство дружно реготалося.

За кілька хвилин, як всі перейшли до другої кімнати, де на столі чекали вже речі, що підтримують наше життя й бадьорість, увійшов іще новий персонаж, дуже поважний, дуже толерантний і, здається, дуже очікуваний господарем.

Це був соціал-демократ Зольман, колишній міністер внутрішніх справ, а тепер член парламенту — делегат від Кольна.

Отже — вечір в товаристві соціал-демократа!

Я підрахував сили.

Серед присутніх був лише один комуніст, т. Вайскопф. Господар і Кляус Герман — позапартійні. Інші, здається, також. Загадковою для мене лишалась тільки «Сюсс. Мабуть вона комуністка...

В загальній розмові поволі стали гегемонами Вайскопф і Зольман. Як і треба було сподіватися, розмови

точилися майже виключно на політичні теми, лише іноді і на короткий час переходячи на теми суто літературні. І звичайно, в центрі уваги був Радянський Союз, радянське життя, політика Кремля, ставлення комуністичної партії до соціал-демократів тощо.

Вайскопф мав велику перевагу: він був у Радянському Союзі, він написав про свою подорож книгу, отже свої твердження він базував на тому, що бачив, що безпосередньо мацав своїми руками. До того ж із нього — блискучий бесідник, що може примусити слухачів реготатися тоді, коли це йому треба, наприклад, безпосередньо після слів свого опонента, до яких варто лише додати для цього коротеньку репліку.

Соціал-демократ Зольман також безперечно розумна людина, дотепна і до того ж — з великим досвідом...

— Ні, що не кажіть, а політика Кремля примушує бажати багато кращого, — говорить він, легенько зідхаючи. — Кому ж не ясно, що Сталін мусить шукати погодження з соціал-демократичною партією Німеччини, бо тільки ми, масова партія, зможемо не припустити війни проти Союзу...

— І збудування для цього панцерників, — ехидно додає Вайскопф.

— Ну, знаєте, панцерники. Що ж панцерники? Це справа вождів... Маси проти панцерників. І ви знаєте, що я якраз належу до лівих, що були проти панцерників.

— А коли панцерники все таки будуються, то ви, яко дисциплінований член партії, не можете, звичайно, протестувати...

— Бачите, треба робити те, що відповідає здоровому глуздові. Я кажу, що московським більшовикам безперечно вигідно було б тримати широкий фронт разом з німецькою соціал-демократією. Сталін цього не розуміє і запроваджує якраз протилежну політику. Якраз протилежну, я повторюю. Кого він слухає? Хто його інформує в справах боротьби німецького пролетаріату? 113

114 Тельман? Хіба Тельман це та людина, що сама добре розбирається в цих справах? Аж ніяк! Тельман не має даних для того, щоб інформувати Кремль, однак він це робить, і це є основна помилка... А сам Сталін не читає німецьких газет... Та й скажіть, хіба можна механічно переносити більшовицькі методи боротьби, методи, що склалися на специфічному ґрунті, переносити на наш, цілком відмінний ґрунт? Ви чудово знаєте, які сильні традиції порядку панують у психології німецького робітництва й селянства. Я пригадую собі такий випадок. Кінець імперіялістичної війни. Дезорганізація фронту. Демобілізація. Початок революції. Я був тоді в Кёльні і добре все пам'ятаю. Солдати масами валять з фронту і питають: „де можна дістати штамп?“ — Який штамп? — Не треба ніякого штампу, ніякої печатки, йдіть додому, — кажемо їм. „Як? Без одмітки? Без штампу?“ — питають вони. — Цього не може бути! Ми вимагаємо ставити нам у наших книжках штамп!“ І ми змушені були, щоб заспокоїти їхнє обурення й задовольнити якимось внутрішнім, підсвідомим потяг до порядку, змушені були ставити їм якісь профспільчанські штампи, здається „дерево-обробників“ чи що. Нате вам штамп. Тепер все в порядку, по закону. „О, це інша річ“, — відповідали вони з задоволенням.

Всі дружно зареготали. Тоді Зольман ще з більшим почуттям гідності продовжував:

— От вам психологія німецького робітництва й селянства. Спробуйте тут застосувати більшовицькі методи боротьби. Ні, треба знати маси. Пригадую собі таку картинку. 1914 рік. Загальна мобілізація. Оголошення війни. Ви уявляєте собі, що робиться на вулицях великого міста? Шалений рух. Всі живуть одним почуттям...

— Патріотичним, — кидає т. Вайскоф.

— Одним почуттям, одним інстинктом. Все біжить, струмкує, клекотить. Ви уявляєте: і от під цей час, бачу, йде по вулиці пожежник. В руках у нього відро

з фарбою і великий пензель. І хоч би він на кого звернув увагу! Хоч би захвилювався, чи спитав, у чому річ? Ні! Він спокійненько собі йде, підходить до пожежного кранта й починає його методично й старанно підфарбовувати. Це його обов'язок, його служба. І він її виконує. Хай там валиться цілий світ, він мусить виконувати свої обов'язки. Це вам обличчя німецького робітника. Я ніколи не забуду того пожежника.

— Значить орієнтація на пожежника 1914 року? — запитує т. Вайскопф під загальний регіт.

— Годі, годі сперечатися! — кидає Фрідль Сюсс.

Мене це здивувало. Як? Вона не підтримує Вайскопфа?

Я підійшов до неї, коли вона відокремилась од товариства.

— А ваша думка щодо Радянського Союзу? — запитав я одразу.

Вона посміхнулася.

— Насамперед ви мусите визнати, що Зольман дуже розумна людина. Ні? Він дуже дотепний і дуже розумний. Адже правда?

— Я не збираюся цього заперечувати. Але навіщо ви відповідаєте запитанням на запитання?

— Гаразд, я скажу вам свою думку, якщо вона вас цікавить. У вас немає демократії. Більшовики задушили демократію. Вони не дають писнути нікому, хто тримається інших політичних поглядів.

— Стривайте! Ви маєте цілковиту рацію щодо „інших політичних поглядів“. Наприклад, фашистові, чи соціал-демократові, що підтримує імперіялістичну політику буржуазії, у нас не дадуть і писнути, бо ж у нас диктатура пролетаріату. Отже, ви маєте цілковиту рацію. Але з демократією — у вас непорозуміння. Ніде пролетаріат не має кращої можливості здійснювати принципи найширшої демократії, як у своїй пролетарській державі, цебто, покищо тільки у нас, у Радянському Союзі. Хіба ви будете заперечувати цю істину? 115

116 — Так. Я буду заперечувати цю „істину“. Між іншим, як вам подобаються німецькі жінки?

— Власне... що ви хочете цим сказати? Адже ви також німкеня?

— Ну, ні. Я парижанка. Тільки працюю тут. Але як вам подобаються тутешні жінки?

— Я... власне не знаю, що вам сказати... Про яких жінок ви питаєте? Адже ви — комуністка?

— Я? Ха-ха-ха-ха! Я комуністка?

Чи треба казати, що я вже й сам прекрасно зрозумів свою прикру помилку? Але я все таки для чогось запитав:

— Значить ні?

— Я соціал-демократка!

Нуда, я так і знав. Ще, як почала вона говорити про „демократію“, знав, догадувався, з ким маю справу. Але подумав, що вона ж працює з товаришем Готоппом... Не може бути...

Ні до того, ні після того я не був такий здивований і... неприємно вражений. Мені лишилося тільки сказати всю правду, що я думаю про її партію. Я закликав на допомогу товарища Вайскопфа і сказав кілька гірких для соціал-демократки слів...

Була вже друга година ночі. Гості розходились по домівках.

30

Коли ранком ми з Петером Кошом підійшли до пруського ляндтагу і ще здалека побачили постать Альберта Готоппа, я вирішив нічого не говорити т. Готоппу про вчорашню вечірку.

Та він запитав мене сам:

— Сподіваюсь вам було весело?

— А ви чом не прийшли? То й побачили б.

— Е, це інша річ.

— Хоч би були попередили, що працюєте з соціал-демократами. Вас тут не розбереш, німців. Куди ми тепер ідем?

Він доброзичливо засміявся.

— Нічого, ви мусите бачити все і зустрічатися з різним товариством. А тепер — ідем на конференцію „Червоних фронтовиків“. Прята „Гауконференц“ Берлін-Бранденбург. Вона засідає тут, у приміщенні ляндтагу. Ви напевне скажете товаришам двоє хороших слів і це буде дуже доречі. Отже давайте уможовимось про тези вашої промови, яку я охоче перекладу аудиторії.

Роздумувати зовсім не було часу. Ми зийшли до вестибюлю і присівши десь у затишку, склали тези. Петер Кош, я і Альберт. По тому ми дістали картки — на конференцію. Зайшли до залі.

Я так звук уже бачити робітничі збори в льокалях, що присутність кількох сот фронтовиків у цій розкішній залі ляндтагу здавалося мені просто неймовірною. І не так присутність, як їхні промови.

Після короткого мого слова і відповіді на нього, президія виділила делегатів — вітати робітничі збори, що зібралися в циркові Буш на свято десятиріччя комуністичної газети „Роте Фане“. Від конференції пішло четверо фронтовиків і нас трое. Разом сім чоловіка.

Це було вісімнадцятого листопада, об одинадцятій годині з ранку.

Ми сіли на автобус і весело подорожували з півгодини, поки дісталися цирку. Фронтовики... Які це чудові люди! Міцні й веселі. І кожний з них любить свою організацію, старається, щоб його цуг був найкращий поміж всіма цугами. Якщо буржуазія чи її лицар — соціал-демократія надумає розігнати їх, то це ще дужче їх зреволюціонізує!

— Ось ти слухай, — шарпнув мене за рукав Петер. — Цей товариш просить приїхати до них позавтрьому, до їхнього цуга неодмінно. Вони покажуть тобі прапор від робітників столиці України.

— Що ти мелеш?

118 — Мой! Кажу тобі — від харківських робітників мають прапора. Бо з них був дехто в Харкові. І просять тебе неодмінно приїхати.

— Так, це я прошу в імені цілого цугу. Я можу вам подарувати на знак пам'яті оцього ножика. Він годиться навіть голитися. Це є „разіrmесер“. Хочете?

Це говорив до мене літній уже, поважний фронтовик. Ножик мені так сподобався, що я не знав, як за нього й дякувати товаришеві. На жаль, мені не було чого подарувати йому.

— Отже позавтрьому? — ще раз запитав він.

Ми погодились.

... Біля цирку стояло дуже багато людей і не мало зеленої поліції. Люди не могли добитись усередину, бо там було вже повно — по вінця, а поліція стояла „так собі“, ради свята... На всякий випадок вона мала при собі добрі палиці й досить куль. І нічого на шуцманських обличчях, крім готовости кожну хвилину стати на оборону порядку, не було написано. Та зрештою для благонадійного громадянина гінденбургівської республіки й цього „напису“ на шуцмановому обличчі було досить. Він (громадянин) не перся, обходив подалі це зборище. Щождо робітників, то їх не могли стримати ніякі сили реслублики. Робітники зайняли кожний сантиметр у циркуві Буш, переповнили ще кілька інших приміщень у пролетарських частинах міста, і, все таки не вмістившись і в тих залах, товпились знову коло дверей цирку.

Нашу делегацію через силу втиснули в середину. Свято ще не починалося, отже ми мали час обдивитися навколо. Циркус Буш розраховано не знаю на скільки тисяч чоловіка, але сиділо й стояло там тисяч із вісім.

Біля естради купчились співробітники редакції „Роте Фане“, найактивніші робкори, представники різних делегацій і дехто з пролетарських письменників. Тут мені вперше випало познайомитися з Карлом

Грюнбергом та з Йоганесом Р. Бехером, з котрим учора ми умовлялися телефоном про зустріч. Товариш Готтпп тимчасом уже встиг домовитися з президією про виступ „представника українських пролетарських письменників“ з привітанням, і зараз, блискаючи очима, повідомляв мене:

— Ви маєте слово після двох промовців. Кажіть швиденько, що ви говоритимете, щоб явміг вас перекласти. Де ваш товариш, хай іде на підмогу.

Словом, не доводилось сперечатися. Ми знову склали тези і стали чекати на початок свята. За кілька хвилин товариш Сланг, відкриваючи свято, повідомив, що з церков уже повиходили, уже минуло пів на дванадцятку і тепер сміливо, мовляв, можна починати.

Тисячі робітників загули реготом і досить міцними репліками на адресу патерів і ксьондзів.

— В чім річ, Петере? Я не розумію, чому не можна було починати, доки не повиходять із церков? Невже чекали на тих робітників, що пішли в кирхи та в костьоли?

— Е, ти смієсь? Де чекали! Дурниці. Хіба ти не знаєш, що тут ніхто не має права нічого робити, доки не одправиться в церквах. То є капіталістична країна, мой! Ти все забуваєш. Релігія тут під обороною держави. Якби були почали, то поліцаї ся втрутили б...

Він, ніби ілюструючи свої слова, сердито заворушив вусами.

— Але диви, скільки їх тут! — додав він, обводячи очима робітників, що поволі стихали, готуючись слухати промовців.

І вже відразу почувалося, що це власне не свято. Це — бойові збори, що мають поглянути на пройдений шлях, згадати в день десятої річниці центрального органу комуністичної партії фундаторів цього органу, Карла Лібкнехта та Розу Люксембург; перевірити свої сили і дати обіцянку бути завжди, кожної хвилини готовими кинути ці сили на боротьбу за справу 119

120 пролетаріату, за яку загинули фундатори „Червоного Прапору“, дати обіцянку не спинятися ні перед якими труднощами, аж доки не дійдуть остаточної перемоги, що для неї знаряддя кується в „Роте Фане“.

Нам розповіли, що за годину до початку зборів, як тільки відкрилися двері цирку, приміщення переповнилось робітниками протягом кількох хвилин. Тимчасом трамваї та автобуси підвозили раз-у-раз нові й нові сотні робітників. Тоді ухвалили зробити одночасно другі збори в „Sophiensälen“ і паралельно збори десь ще по малих залах. І не зважаючи на те, що багато сот людей, що приходили до цирку та, не вмістившись, повернули додому, не знаючи про паралельні збори в „Sophiensälen“, там також було до краю переповнено. Всі ті приміщення, виявилось, були замалі, щоб умістити читачів „Роте Фане“. Товариш Сланг, відкриваючи збори, мав повне право підкреслити, що такі збори свідчать про міцний зв'язок берлінського пролетаріату з комуністичною партією та її центральним органом.

Після цього, звичайно, заграла оркестра. Це була струнна „російсько-українська оркестра“. Грала вона відомих уже нам революційних пісень.

А потім збори вислухали доповідь товариша Піка, що говорив про значіння десятої річниці органу комуністичної партії Німеччини, органу, що так відважно показував шляхи німецькому пролетаріатові в його боротьбі з капіталом протягом цілого десятиліття, коли пролетаріат підіймався, зазнавав поразок, гартувався духом і нині підіймається знову...

— Десять років „Роте Фане“ ! Десять років боротьби проти контрреволюції, проти буржуазії, проти класової зради соціалдемократів, десять років боротьби за організацію революції. Протягом цих десяти років упали числені жертви з лав свідомого пролетаріату. Фундаторів центрального органу комуністичної партії, Лібкнехта і Люксембург, замордовано. Ми згадуємо їх і

тисячі інших жертв, і тих класових борців, що сьогодні, через десять років після листопада 1918 року, ще гниють у в'язницях республіки...

— Республіки! Чорт... Теж республіка... — кидає хтось злісну репліку.

Товариш Пік нагадує, що місце, де відбуваються збори, це місце історичне. Тут, у циркові Буш, радились робітничі й вояцькі ради про долю революції. На цьому місці промовляв Карл Лібкнехт. Він застерігав тоді:

— Будьте на поготові, товариші! Контрреволюція вже під вами.

То була контрреволюція, що її 10-го листопада тут обрано! „Роте Фане“ крикнула тоді робітникам: „Не випускайте зброї з рук! Доведіть справу до кінця. Створіть із половини цілу революцію“. Але тоді ще не було великої масової організації, щоб повести німецький пролетарят до перемоги.

Проте ні Еберт, ні Шейдеман, ні Носке, ні Вельс не змогли навіть кров'ю загасити той вогонь боротьби, що спалахнув у робітничих серцях. „Роте Фане“ йшла попереду робітничих лав, як керівник, як гучномовець більшовизму.

— Організувати революцію, ось завдання, що стоїть перед „Роте Фане“. Що густіше зберуться маси навколо „Роте Фане“, то легше, то краще буде проведена пролетарська революція.

Товариш Пік змальовує окремі етапи десятилітньої безперервної боротьби. Підкреслює ті завдання, що їх треба виконати, для того, щоб звільнити шлях до остаточної перемоги. Вказує на потребу докласти всіх сил для боротьби проти соціал-демократів — ворогів Радянського Союзу.

— Під керівництвом комуністичної партії Німеччини та її Центрального органу „Роте Фане“ класово-свідомий пролетарят повинен організувати свій непоборний червоний фронт!

Тисячі вітали „Роте Фане“, Комуністичний Інтернаціонал, Комуністичну партію Німеччини, Радянський Союз і більшовицьку революцію.

І от, після цього довелося говорити людині з Радянського Союзу...

Говорити з трибуни перед морем пролетарів, бачити, як воно грізно хвилюється, відчувати єдиний з ним трепет і разом із тим пам'ятати, що сказати ти маєш право дуже мало, що ти не маєш права навіть крикнути „валіть зрадників соціал-поліцаїв!“.

В такому страшенно тяжкому становищі опинився я, коли довелося мені, після промови т. Піка, вітати німецьких товаришів від українських пролетарських письменників, робітничих кореспондентів і пролетарів. Промовляти після того, як інші вже запалили аудиторію гострими бойовими кличами, як гасло диктатури пролетаріату вже пролунало тут під грім оплесків і могутній спів „Інтернаціоналу“.

Чужинцеві, що подорожує з культурно-науковою метою, не дозволяється кликати німецьких пролетарів до збройного повстання проти диктатури буржуазії. Хто ж цього не знає? Якщо б мандрівник про це забув, то йому б далі не мандрувати.

Але хто може заборонити тому мандрівникові розповідати про диктатуру пролетаріату в його країні? Хто може заборонити йому згадувати шлях героїчної боротьби, в якій український пролетаріат, разом з пролетаріатом російським та з пролетаріями інших братерських народів, здобув собі владу?

Ніхто!

Ніхто не може заборонити мандрівникові розповідати про велетенське соціалістичне будівництво, в якому зростає СРСР, про велику творчу підйому робітничо-селянських мас на його батьківщині і передавати привіт німецьким робітникам у їхній тяжкій і героїчній боротьбі!

З цього права може користатися кожний мандрівник. І чому б не скоривстався був з нього автор цих рядків? Не винен же він, що робітники дуже уважно і дуже прихильно слухали те його привітання, може навіть уважніше, ніж того хотілося б блискучим соціал-демократичним шуцманам.

Я не дивувався, коли товариш Готопп, користаючись уже з свого права перекладача — не зовсім точно перекладати кожне слово — де в чім доповнив мою нейтральну промову, підпалив її кількома гаслами і море робітничих рук захвилювалось, а в стіни ударились вигуки:

— Хай живе Радянський Союз!

По тому виступало багато товаришів, між ними були представники різних націй, але всі вони говорили однією мовою, — мовою пролетаріату, що йде на штурм стабілізованого капіталу.

Воістину, велике свято робітничої солідарності! Не можна було не вірити, не можна було не відчувати, що німецькі пролетарі здатні в ближчий час десь виступити на барикадах...

Ніби іскра пролетіла в приміщенні, коли гамбурзькі „синьоблюзники“ розпочали свою інсценівку, що примусила всіх пережити ще раз ті дні, коли руки пролетарів були вже над горлянкою визискувачів.

Збори тут таки виголосили братерську солідарність з рурськими робітниками, пообіцяли їм підтримку в їхній страшній боротьбі.

Соціал-демократичний поліцей-президент мабуть сподівався на таке. Він своєчасно заборонив збирання грошей на користь рурських страйкарів. І коли, не зважаючи на ту заборону, „зборщик“ пішов таки між рядами, а робітники найрішучіш почали реалізувати свою обіцянку, то поліція не менш рішучо заарештувала „зборщика“ і... припинила „непорядок“...

В резолюції, що її ухвалили перед цим збори, між іншим говорилося:

124 „Виголошуємо рішучий протест проти ухвали Райхстагу будувати панцерники, і проти пропозицій соціал-демократів, що ніби також не підтримують панцерників, але роблять це так, щоб тільки затушувати справу. Це підтверджується ще тим фактом, що соціал-демократична фракція висловила довір'я генералу Гренеру, після того, як він на Райхстагу розвинув буржуазну військову імперіалістичну програму...“

— Геть соціал-демократів, зрадників робітничої кляси!

Так відбувся день десятої річниці „Роте Фане“. Героїчна газета вступила в 11-й рік бойової діяльності. Перед нею майбутнє, як перед цілим пролетаріатом Німеччини. Але до того майбутнього — тяжкий шлях боротьби, заборон, арештів і конфіскацій*.

Боротьби! Хіба це може злякати робітників, що валять старий світ?

Хіба це може їх зупинити?

— Сила! — філософічно зауважив Петер Кош, виходячи з цирку. — Вже тота сила, як вибухне, то найся тримають пани капіталісти.

* Як відомо, соціал-демократичний поліцей-президент Цергібель, після розстрілу робітників на вулицях Берліну в першотравневі дні 1929 року, заклав був „Роте Фане“ на сім тижнів. Заарештовано й тих товаришів, що з ними зустрічався автор. Саме коли друкується ця частина „Голубів мира“, ми читаємо в „Комуністі“ (№ 43/12829, 25.VI.29 р.): „Берлін. 24. Після семитижневої перерви знову вийшла „Роте Фане“. В номері — листи робкорів і резолюції зібрань, де робітники заявляють про свою відданість компартії та її Центральному органу. Після арешту головного редактора газети Гірша, заарештовано також другого редактора т. Сланга. „Роте Фане“ пише, що такої ж долі зазнають ще деякі редактори. Гірш і Сланг заарештовані з розпорядження вищого прокурора по обвинуваченню в „спробі державної зради“. „Спробу“ прокурор вбачає в ряді статей, опублікованих в „Роте Фане“ напередодні 1-го травня“.

Отже соціал-демократичні „миротворці“ невтомно роблять свою ганебну справу, — та ще й пурхають, як „голуби мира“, над в'язницями, куди вони кидають представників німецького пролетаріату.

Ми йшли мовчки, не хотілося відповідати на справедливе Кошове зауваження.

Хотілося зосереджено, напружено передумувати все, що ми бачили, що нас так сильно схвилювало півгодини тому.

А ще за півгодини довелося мені провадити таку розмову.

Якось випало обідати разом із сином нашої господині, молодим інженером Крайенбрінг, що працює на великому індустріальному підприємстві. Цей ввічливий панич досить весело запитав мене:

— Де це ви ходите, пане докторе? Хе-хе...

Я переконаний, що він думав про веселих дівчат у затишних кафе. Він навіть усміхнувся поблажливо. Розумію мовляв. „Треба ж скористатися з європейської культури“. І я вирішив розчарувати його.

— Вивчаю Німеччину, — відповів я.

— Вивчаєте, хе-хе... Що ж ви саме вивчали? Власне, кого ви сьогодні вивчали?

— Робітників.

— Що?

— Робітників, кажу.

— Цебто... як?

— А дуже просто. От пішов на мітинг з приводу десятиліття „Роте Фане“. Дуже ловко. Робітників сила. І видно чим вони живуть, як мислять, на що сподіваються. На мене, принаймні, вони справили велике враження.

Я зачепив шматок закусу й поклав собі на тарілку. Мій співбесідник не рухався, так і тримав ложку, піднесену догори.

— Ви жартуєте, — промовив він згодом.

— А чого б мені жартувати? Правдивіш, чого б мені не піти на мітинг? Хіба це заборонено? Адже я цікавлюся всіма сторонами громадського життя сучасної Німеччини. Сьогодні я був на робітничих зборах, завтра зранку піду на лекцію професора Бонгефера, 125

126 а увечері — на засідання „Союзу пролетарських революційних письменників“. Чи може ви гадаєте, що до-сить з нас було б походити по кафе, театрах і музеях? — М-м... я цього не кажу. Звичайно треба вивчати всебічно. Але в тім то й лихо, що всебічно вам все таки не вдасться побачити Німеччину. Не вдасться вам побачити її мозку, тих шарів суспільства, що ру-хають Німеччину вперед, творять, відроджують її. До цих людей, звичайно, вам дуже тяжко потрапити... Ви згодні зі мною?

— Ви говорите про буржуазну інтелігенцію, на-решті про самого власника заводу, що „творить“ і „рухає“?

— Та хоч би й так.

— Да-а, мабуть він не прийме мене в своєму кабінеті. Дуже шкода, я, значить, не побачу справжньої Німеччини... Та все ж таки з паном інженером, коли не з самим його господарем, я ось маю приймну мож-ливість провадити бесіду.

— Ну, що ви... Хе-хе... Ми ж з вами зовсім по-приятельському.

— Дуже дякую... Отже я з цього й користаюся... Чи не будете ви ласкаві сказати, як ви почуваєте себе на виробництві? Як вам працюється, чи задоволені ви морально?

— Будь ласка! Дуже добре. Цілковите задоволення. Мене обіцяють швидко перевести на великий само-стійний відділ. Справу поставлено у нас зразково. Ніхто не має права спізнитися ні на хвилину...

— А скільки одержують робітники середньої квалі-фікації? Взагалі — умови їхньої праці й життя. Чи ви-стачає їм, і взагалі, як вони себе почувають?

— Робітники? Нічого, знаєте. Власне, я в політику ніколи не втручаюсь. Політика — не моя справа.

— А, ну тоді звичайно, коли не втручаєтесь...

Так закінчилась наша розмова на соціальні теми з молодим інженером великого заводу...

В Берліні були випадки, коли робітничих дітей загри-
зали щури. Батьки були на фабриці, а діти залишалися вдо-
ма — замкнені в холодній комірчині, де, як відомо, з однієї
нори може вилізти багато голодних щурів з гострими
зубами. Батько й мати на фабриці, відроджують капіталі-
стичну промисловість, що справді встає з руїни буй-
ним колосом, висмоктуючи соки з м'язів і костей ні-
мецького робітника.

Чи варто наводити цифри для ілюстрації дивного
економічного промислового розвитку Німеччини? Роз-
витку, що не підлягає жадному сумніву, і перекон-
ливо свідчить про те, як може востаннє спалахнути
й піднятися вгору післявоєнний капіталізм; піднятися
на піску тимчасової стабілізації, покропленою живою
кров'ю робітника й його дітей.

Не варто. Цифри і назви трестів, синдикатів,
об'єднань великих підприємств можна легко знайти в
будь-якій солідній брошюрі, написаній поважним фа-
хівцем, економістом, ученим. Не будемо здилетанська
їх переписувати й тлумачити. Ми боїмося гніву чи-
тача, що взявши до рук книгу, наприклад, Пауля
Уфермана „Германський сталевий трест“ чи книжку
іншого поважного автора, під назвою „Сучасна
Німеччина“ й перечитавши там захоплюючі розділи
про німецьку промисловість, може справедливо ска-
зати на нашу адресу:

— Так ось звідки ви берете „вражіння“, уредні ман-
дрівники!

Але про щурів там немає. І в тому ми дозволяємо
собі подати цю картинку з життя - буття столичного
робітника гінденбургівської республіки так, як ми її
собі уявляємо після деяких деталей, що їх нам ви-
клав Петер Кош.

Рівно о шостій ранку, коли клопоть осінньої мряки
ще висів над вікном п'ятого поверху, в тісній темній
комірчині прокинулись маленькі діти.

128 — Татусю! — покликав хлопчик, зовсім маленький хлопчик.

Але татусь не обізвався. Він був на фабриці, куди не можна спізнитися ні на хвилину.

— Мамо, — писнула малесенька дівчинка, майже немовля. — Де ти, мамусю? Я хочу їсти.

Але мамуся також не обзивалася. Вона теж була на фабриці. Тоді маленькі дітки заплакали. А далі, повилазили з - під лахміття давай гратися на підлозі. Вони вже звикли жити без няньки, без мами, без тата й без догляду. От за кілька хвилин із тої он дірочки вилізе тваринка з гострою мордочкою й довгим хвостиком і почне швидко все обнюхувати, перебігаючи з кутка в кут. Як на неї чимсь кинути, то вона сховається, потім знов вилізе і почне свої.

Така з нею розвага...

І справді. Тваринка висинула з нори гостру мордочку, понюхала повітря і швидко вибігла на середину кімнати.

— Ой!

Це скрикнула дівчинка, бо та сіра тваринка пробігла повз неї і зачепила її хвостиком.

— Ге! Ти дивися он і друга! — сказав хлопчик. — І... третя... — прошепотів він, і очі йому поширились від жаху.

Справді. З нори вилазили один по одному великі щури. Їхні спинки тьмяно виблискували під кволим світлом ранку. Щури вилазили табуном, як бандити, і швидко й рішуче, ніби за точним, зарані виробленим пляном готувалися до наступу на двох поживних істот, що з криком тікали на ліжку...

Вони ще ніколи не бачили стільки щурів, як сьогодні. Пів кімнати встелено ними, ворушиться, пищить, вишкірюється гострими зубами.

— Лізе один на ліжку!.. — крикнув хлопчик.

Але дівчинка і без того вже була перелякана на смерть і тільки впивалася пальчиками в хлопцеве тіло, шукаючи порятунку на його вузьких грудях.

А шури, піславши одного найстаршого на розвідку, не барилися й самі. Вони давно вже готувалися до наступу на цю комірчину, де живуть дві істоти, що їх можна загризти великим табуном.

Швидко, швидко, один по одному шкрябаються на ліжку, хижо пищать.

Хлопчик кидає на них подушкою, махає руками.

Це не спиняє їх. Вони сунуть уже сірою лавою, впиваються білими гострими зубами в ноги, в руки, в очі... Лізуть по всьому тілу, кров роздрочила їх, вони весело пищать і починають рвати свіже м'ясо.

В напівтемній комірчині, на п'ятому поверсі, відбувається веселий балъ щурів.

І коли повертається через дев'ять годин стомлений батько і виснажена мати, то в кімнаті лежать недогризки їхніх дітей.

Шури лінкувато ховаються в нори...

З тихим зойком безсилля мати падає на порозі непритомна. Батькові ворухиться на голові волосся і з рук поволі висувається газета, що в ній надруковано ухвалу будувати панцерники для захисту гінденбургівської республіки.

Так от: цю картику ми й пригадали собі, коли увечері, на зборах однієї робітничої української організації, куди ми пішли з універсальним Петером Кошем, одна робітниця з колишньої Катеринославської губернії запитала мене:

— Чи то правда, що той... що на Радянській Україні і в Росії кожна жінка мусить примусово на рівні з мужчинами йти на роботу, а дітей мусить обов'язково нести в дитячі ясла? Що то воно таке за ясла? Для чого то примушують жінку?

Була це літня вже робітниця-комуністка. Емігрувала вона з України давно, ганяючись за своєю долею, мов за невірною тінню. В Німеччину потрапила з якоїсь іншої країни, з Туреччини, здається. Бойова, але „щоб дуже грамотна, то ні“.

130 — Отже не сердьтесь, а об'ясніть. Як нам тут буржуазні газети кажуть фалш, то ми знаємо, що то фалш, але об'ясніть ви, як ви от ізвідти приїхали, то об'ясніть.

Тоді я розповів їй про щурів.

— Було. А якже. Це було в нас. На якій це штрассе, Петере? А якже, було... — сказала вона.

— А на Радянській Україні і в Росії, цього ніколи вже не може бути і не буде, — одповів я цій товаришці і з'ясував, що то за штука така дитячі ясла.

32

Ранком я, настроївшись на студентський лад і захопивши великий зошит для нотаток, помандрував на лекцію проф. Бонгефера.

Перед парадними дверима II Medezinische Klinik, де стоять поруддя Траубе і Фрідріха Крауса, я зупинився, щоб трохи поміркувати на тему про тяжку медичну науку та її складні перепитії, і обдивитися будівлі клінік Шар'єте. Тут я сумно похитав головою, згадавши свою працю про кінестезію шкіри, ту саму працю, що так довго їй терпляче чекає, коли ж її нарешті буде закінчено?

Треба сказати, що в згаданих будівлях, як і слід було чекати, все було кстроці і нічого не було особливого.

Милосердна сестра показала мені вхід до нервової клініки і я, разом з кількома студентами, піднявся на другий поверх, де міститься аудиторія.

За п'ять хвилин до початку лекції майже всі студенти були на своїх місцях. Саме на своїх, бо я, сівши, звичайно, на чуже, мусів був поступитися ним і пересісти та інше, коли з'явився власник цього місця і сів на нього пожувати перед початком лекції свій бутерброд.

Я подумав: „Як це чудно, що за п'ять хвилин до початку лекції всі студенти — на своїх місцях! У нас

вони приходять часом не за п'ять хвилин до початку, а за три хвилин до кінця. Зате у нас мало не кожний студент має громадські навантаження, одне, чи десять, це не важно, працює в предметово-пляновій комісії, засуджує (і справедливо!) старі методи викладання, сперечається з професурою і вказує їй на її хиби, взагалі виявляє своє громадське обличчя. Невже він не має після цього права спізнитися на лекцію на п'ять — п'ятнадцять хвилин, або й не прийти, або й не ходити зовсім? Має! Не лише право, він має навіть досить громадянської мужності, щоб, не пішовши на лекцію, попросити товариша відзначити його все ж таки в спискові тих, що відвідали лекцію... Не розумію тільки, чому з такими „активними“ й хвацькими парубками бореться профком, парт-колектив, академвідділ, деканат, правління ВИШ'у? Хай би собі...”

Мої думки пірвалися від енергійного жування сот із півтори бутербродів. Це студенти зміцнювали свої духові сили перед тим, як сприйняти чергову дозу науки.

„Бутерброди це — безперечно досягнення західно-європейської культури... Наш студент його не має і це дає йому право являтися на лекцію не раніше, а пізніше на кілька хвилин. Однаково бо, що ж він жуватиме? Хібащо граніт?“ — знову подумав я, пригадуючи невисокий розмір наших стипендій і високу ціну підручників.

Далі я звернув увагу на зовнішній вигляд студентів. Всі вони добре повдягані і, що їм не треба нікому доводити свого ворожого ставлення до міщанських забобонів, то в кожного з них ковнірець зав'язано, хоч би й дешевою краваткою.

„У нас то вже ні“ — думалось мені з цього приводу. — „У нас не лише деякі студенти, а навіть деякі професори, щоб довести свою ворожість до міщанства і свою відданість робітничій класі, не зав'язують ковнірця краваткою, а так і залишають його, з шпонькою, 131

132 що тіліпається на ланцюжкові в одній петельці. Вигляд у них від цього стає справді „пролетарський“. Але це їх не рятує. Партколектив та інші студентські організації таки вгадають: „підроблюється, братишка“.

Одначе ні в кого з студентів не бачу я ознак приналежности до будь-якої корпорації.

Як відомо, в Німеччині, а зокрема і особливо в Берліні, тих „корпорацій“ до смутку. От, наприклад, „Кор“, куди вступають сини великої буржуазії, дворяни тощо. Дорога корпорація. Туди будького не приймуть. Сто відсотків монархістів.

Друга — „Burschenschaft“ („Земляцтва“) — корпорації чоловіка на 30 — 50 студентів. Це вже значно поступовіша корпорація. Монархістів у ній лише... дев'яносто відсотків.

„Landmannschaft“ — тут більшість із сільсько-господарських академій. Монархістів тут відсотків на два, а може на п'ять, більше, чи менше — яка ріжниця?

Далі — „Гімнастичне об'єднання“ („Turnerschaft“).

Далі... ну, „і так далі“.

У всіх цих копораціях — скажена дисципліна. Люди б'ються шоденно по чотири години на шпадах (Rauchboden). Виковують із себе вольових фашистів, завзятих монархістів тощо.

Коли хто лякається такої дисципліни й таких метод виховання і взагалі дещо розходитьсся з настановленням цих „корпорацій“, то вступає до чорного об'єднання — „Schwarze Verbindung“, що протистоїть всім цим корпораціям. Тут закони, що зобов'язують добре й міцно пити, не мають тієї сили, що в інших корпораціях. Дуелів у цій корпорації також немає.

Поза цими є ще організація „веслувальщиків“ („Akademische Ruderverein“), організація „човнів на вітрилах“ („Akademische Segelverein“) тощо.

Та медики — люди науки і бутербродів. І, хоч про них не можна категорично заявити, перефразувавши українського професора М. Зерова: „що їм „корпорація“

і що вони „корпорації? “ — принаймні не можна цього заявити, так категорично, як шановний неоклясик категорично заявив, здається, про наше радянське студентство й молоді культурні сили — „що їм Гекуба і що вони Гекубі,“ — та все ж доводиться визнати, що медики більше уваги віддають своїм клінікам, ніж „корпораціям“.

Отже вони готові приступити до слухання лекції.

Між іншим, вона має починатися рівно об одинадцятій годині. Зараз уже сімнадцять хвилин на дванадцятую, а професора ще немає в аудиторії.

З цього приводу я мимоволі думаю: „Скільки разів я чув оповідання захоплених мандрівників про абсолютну, непогрішиму німецьку точність, про те, що потяг у Німеччині не може спізнитися, що візників у Берліні немає і не може бути, etc... Як бачимо, все це не зовсім відповідає дійсності. Спізнитись може не лише потяг (факт!), а навіть професор (теж факт); візники не лише можуть бути, а таки є... Але це не стосується лекції...“

Професор увиходить до аудиторії рівно, пунктуально (pünktlich!)... в двадцять хвилин на дванадцятую. Нумо ж приглядатись до метод викладання.

Насамперед він викликає на передню лаву п'ятьох чи шістьох студентів-кураторів. Так. Точнісінько і в нас так. Далі з палати привезли на ліжкові хвору. Професор розпитує її, як вона себе почуває, а ми тимчасом дивимось на нього, уважно вивчаючи зморшки на вченому обличчі.

Ріжниці в „методах“ покищо немає.

Він сивий, хоч волосся для сивини уже не так то й багато залишилося; з коротко підстриженими вусами, хоч ми звикли говорити: „голене німецьке обличчя“; в роговому пенсне, хоч мода, як відомо, пішла тепер на рогові окуляри. Говорить тихо. Словом обличчя професорове нагадує мені архітектора Дашкевича, що будує в Харкові будинок письменників „Слово“.

134 Та хоч і дуже вабить мене ця прекрасна тема (будинок письменників „Слово“, що восени 1929 р. має бути нарешті закінчений), але не будемо відхилятися в бік, нумо слухати лекцію.

Хвора — морфіністка. Доречі, ще перед лекцією один студент, що з ним ми викурили були пару цигарет, розповідав мені, що в Німеччині сила морфіністів, кокаїністів і інших наркоманів. Кокаїн у високій ціні. Неймовірно високий, особливо рівняючи до передвоєнного часу.

— А чи у вас, в радянській республіці, також багато нюхають кокаїну? — питав мене цей симпатичний юнак.

— Ні, — кажу. — Якщо хто й нюхне коли, то це напевне один із тієї „корпорації“ люмпенів, що звуть кокаїн „марафетом“. А так порядній людині немає причин нюхати. Більше під шкіру пускаємо задля анестезії. А нюхать на віщо ж?

— Е, а в нас нюхає часом і порядна. От лікарня Віттенгау. Там спеціально для наркоманів. Дуже багато кокаїністів. Бо знаєте, умови життя. Чесній людині тяжко жити. Моральні умови тяжкі. Взагалі доля нашої батьківщини многострадална...

Він сумними очима посміхнувся. Я дуже шкодував, що ми не могли продовжити нашої розмови.

Професор оглянувши хвору й продемонструвавши студентам її добрий вигляд та веселу вдачу, велів одвезти її назад до палати.

— Ви бачили майже здорову жінку. Ми вилікували її абортивним способом. Обірвали відразу морфій, хоч серед широкої публіки існує неправдиве уявлення (*falsche Vorstellung*) ніби морфіністи не можуть знести такої методи. От вам наочний доказ. В нашій клініці ми застосовуємо тільки цієї методи і з добрими наслідками.

„І в нашій клініці — думаю собі, — прекрасно володіють цією методою, але зовсім не тільки з неї користаються“.

Подумавши про це і, таким чином, одволікши увагу від професорового пенсне, я почав вивчати інших слухачів. І тут я відчув одверту радість: німецькі студенти зрівнялися з нашими! А саме: дехто слухає, а дехто, поклавши голову на руки, лежить так, схилившись на парту, і не відомо про що він мріє... Очі йому свідчать про те, що його увага десь далеко, далеко за мурами цієї тихої аудиторії.

Нарешті монотонність лекції починає хилити на сон навіть декого з тих, що прийшли сюди з „великим зошитом для нотаток“.

Який ще може бути гірший скандал для мандрівника, як заснути на чужині, в аудиторії, під час лекції?

Та цього не трапилося, саме тому, що під цей час, як почало „хилити на сон“, кілька студентів з горішньої лави для чогось піднялись і вийшли з аудиторії, не дочекавшись кінця лекції.

„Знову зрівнялися. Так і в нас іноді буває“, — подумав я.

Тоді професор, звертаючись до тих, що виходили, і до решти аудиторії, сказав:

— Мої панове, ви заважаєте нам працювати.

Студенти на знак солідарності з професором і протесту проти тих, що порушили спокій, раптом затупотіли злегка ногами — одну мить, і знову все тихо.

Лекція гаразд закінчується.

Ми зустрічаємось з товаришами Поповим та Кіровим і виконуємо наш плян. Але годі про клініку. В ній так само нервово хворі, як і в нашій. В психіатричному відділі такі самі психічно хворі, як у нас на Сабуровій дачі, або в п'єсі сучасного українського драматурга Куліша „Народній Малахій“. Отже варто читачеві подивитись Кулішеву п'єсу, щоб мати уявлення про божевільних. Тому не будемо їх змальовувати. Не варто описувати й інших лекцій, що їх я одвідав. Замість морфінізму мова мовилася в інший раз про параліж Ландрі і, якщо це хоч трохи задовольняє 135

Льокаль „Шульц“ міститься на Елізабетштрасе, де не дуже багато ліхтарів і зовсім не великий рух елегантних таксі й приватних автомобілів.

Отже, тут спокійно можуть засідати пролетарські письменники. Льокаль, хоч добре тут відомий, але не дуже помітний з вулиці. Я потрапляю до нього тільки за допомогою доброї старої німкені, що ласково показує мені вхід до цього затишного кутка.

Перша низенька, але досить широка кімната з буфетом. Тут можуть сторонні люди, що їх не обходять справи пролетарської літератури, спокійно пити собі пиво. На дверях до другої залі стоїть столик. За столиком — дві симпатичні молоді дівчини. Вони просять заповнити анкету й дають мені матеріяли: реферати Бехера, Карла Грюнберга, Курта Клебера, товариша Сланга; проект статуту і інші матеріяли з'їзду. Я виконую всі формальності, що їх повинен виконали кожний делегат з'їзду, і вхожу до залі.

Це — ще ширша від першої, але така само низенька зала, і так само заставлена столиками, за якими вже сидить понад півсотні народу.

Я зустрічаю товаришів Вайскопфа та Поля, і мені здається, що я знайомий з ними тисячу років, — так приємно зустріти поміж зовсім незнайомих, хоч трохи знайому людину. Та ось і т. Грюнберг — автор великого роману „Рур, що палає“ („Brennende Ruhr“). Учора він пообіцяв мені подарувати цю свою книгу, і сьогодні свою обіцянку виконує. Йому бажано було б, звичайно, побачити свій роман в українському перекладі і в виданні Державного Видавництва України. Але як я можу пообіцяти йому таку річ, коли не маю хисту читати в серці ДеВеУ? В кожному разі з товариша Грюнберга — великий оптиміст, і навіщо б мені

здалося руйнувати його надії? Тим паче, що, може, й справді роман з'явиться українською мовою, хоч він, про нас мова, доволі таки сируватий, не зважаючи на блискучу й захопленну до нього передмову Йоганеса Р. Бехера.

Бехер уже також тут. Цей невтомний і відважний революціонер і письменник являється безперечно одним із стовпів організації. Він ще молодий, йому тридцять чотири роки, однак він несе в організацію не лише великий досвід революційної боротьби, а й чимало своїх книжок. Син баварського судді Йоганес Р. Бехер, давно повстав проти суда й розправи буржуазії, значить — і проти свого батька. Батько і зараз — великий націоналіст, представник буржуазної диктатури, а син — відомий цілому світові пролетарський письменник, що б'ється за диктатуру пролетаріату. До війни з Йоганеса Бехера був один з головних представник німецького експресіонізму в ліриці. Року 1916—1917 Бехер одверто виступає проти війни, а далі рішуче й остаточно переходить на бік пролетаріату. Його творчість почалася книжкою „Занепад і Тріумф“ („Verfall und Triumpf“, 1913); в шістнадцятому році він видає книжку поезій „До Європи“ („An Europa“, 1916); після війни виходять його „Ритми машин“ („Maschinen Rytmen“), „Труп на троні“ („Der Leichnam auf dem Tron“), славнозвісний роман „Левізіт“ („Lewisite“), книжка поезій „Голодний город“ („Die hungrige Stadt“, 1927), що 1928 року з'являється вже другим виданням. Зараз готується до друку повна збірка його поезій. Працює Бехер над новим великим романом, але коли я був запитав його в циркові Буш, що саме він пише, то він відповів:

— Та так, знаєте... дещо пишу там... Таке писання...

Мені пригадалося, що зовсім же недавно він ледве уникнув суда буржуазії над собою, суда, що проти нього протестували не лише пролетарські письменники України, РСФРР і цілого Радянського Союзу, а й революційні письменники цілого світу; якби той суд був 137

138 відбувся, то не довелося б мені зустрінути товариша Бехера на зборах „Союзу пролетарських революційних письменників Німеччини“. Сидів би він десь у в'язниці під охороною соціал-демократичних тюремників. Та видно він уже забув про це і зараз його лагідні й разом з тим уперті очі світяться завзяттям.

— Він завжди такий, — каже мені т. Вайскопф.

Далі ми знайомились з т. Куртом Клебером, що також являється одним з видатніших пролетарських письменників, членів „Союзу“. Він же — один з редакторів „Proletarische Feuilleton Korrespondenz“. Його книжку оповідань з революційної боротьби рурських шахтарів „Барикади на Рурі“ („Barikaden an der Ruhr“) конфісковано державним прокурором за „державну зраду“. Тоді дещо з тих оповідань з'явилося на ринкові новою збіркою під іншою назвою („Revolutionäre“)... Друга книжка — „Пасажири третьої класи“ („Passagiere der dritten Klasse“) широко відома вже й російським читачам і мусить з'явитися також в українському перекладі.

Бачимо тут і нашого молодого позапартійного товариша Кляуса Германа, що з ним ми вже зустрічалися у Гергарта Поля. Кляус Герман — молодий критик і історик літератури, що останнім часом виготовував низку статтів про Бернарда Шов, проти Томаса Мана й т. ін. Пише він також невеликі новелі. Тут же зустрічаємо і редактора „Роте Фане“, тов. Сланга, що веселими очима з задоволенням дивиться на учасників з'їзду, від яких він чекає насамперед активної участі в робітничій пресі.

Словом у залі вже добрих півтори сотні товаришів. Карл Грюнберг відкриває збори рефератом на тему „На що сподівається пролетарський письменник від свого „Союзу“.

— Ні на що неможливе... — говорить Грюнберг.

— Хоч я оптиміст і для мене революціонер песиміст так само неможливий, як дерев'яна кафельна піч, але

було б ілюзією гадати, що з створенням „Союзу“ геть все відміниться...

Він докладно зупиняється на шляхах пролетарської літератури в Радянському Союзі і на відмінах історії німецького „Союзу“.

По тому говорить Курт Клебер. Він повідомляє, що на заклик Р. Ф. К. („Proletarische Feuilleton Korrespondenz“) відгукнулося двісті товаришів охочих вступити в „Союз“. Він певен, що кількість ця збільшиться. До Комітету, що провадив підготовну працю, увіходили: Бехер, Грюнберг, Лорбер, Вайнерт, Гун, Ляк, Клебер і Петерсон. Вони всі — присутні на зборах. Тов. Клебер викладає далі головні твердження, що лягли в основу статуту.

Збори відбуваються дуже організовано. Реферати короткі. Увага аудиторії напружена. Слово забирає Йоганес Бехер. Його тема: „Наш Союз“.

Бехер:

— Коли наш Союз стане тим, чим він може бути (і на що, на мою думку, він має сили), тоді цей момент, в який ми тут зібралися, матиме значіння не лише для пролетарської літератури, але стане також подією в історії робітничого руху. Наш Союз виник не за зеленим столом, він не конструкція вигадки. Коли всі товариші відчули, що їхню справу переслідує клясова буржуазна юстиція, ми об'єдналися. Так постав наш „Союз“. Сьогодні нам залишається ствердити: добре, що зроблено цей крок. Перед „Союзом“ виростають незчисленні завдання. Вам відомо, що пролетарська література заперечується не лише в так званому громадському лагері, а навіть в деяких революційних колах. Ми ж — віremo в цю літературу з низів. Наша сила лежить на цій роботі. Ми знаємо, що пролетарська література мусить стати і стане гострою художньою зброєю в клясовій боротьбі пролетаріату. Пролетарська література, а не буржуазна інтелігенція буде першим фронтом. Не треба чекати склавши руки 139

140 і скаржитись на те, що наша література не виявляється, покищо, високомайстерними художніми творами. Той, хто чекає готових наслідків, доводить цим самим, що він не має уявлення про розвиток речей і явищ.

Літературу з низів треба не вичікувати, а спонукати її, сприяти її розвиткові, пеклуватися нею. Ми повинні докласти сил, щоб зростити міцне літературне покоління, яке з помилок старшої генерації мусить навчитися нарешті вкладати в просту й переконливу художню форму класовий зміст.

Нам потрібні молоді пролетарські письменники, вільні від захоплення формальним дилетантизмом і настроєні проти ідеологічної неясности, проти екзальтованости почуттів і думок. Ця генерація є. Вона хоче рости. Вона, — цемент нашого „Союзу“. Наш „Союз“, якщо він хоче бути життєздатним і спроможним виконувати свої завдання, — не мусить говорити: „це письменник „з іменем“, а це — „без імени“. Жадних „імен“ і „без імен“. Жадної нездорової конкуренції і кадіння тиміямом. В наших лавах кожний — учень. Найголовніша якість пролетарського письменника — скромність і свідомість того, що він — не що інше, як організатор досвіду інших. Пролетарський письменник живе не для себе, він на службі у своєї класи, значить — і на службі людськості. Тисячі, нечислені сотні тисяч являються співробітниками в його праці. І те, що він говорить, це є відбиток того, що твориться навколо нього.

Час не такий, щоб ми могли побоюватись бути захопненими хвилею охочих стати пролетарськими письменниками. Час не той, щоб „революційні“ гульвіси та ділки потрапляли до наших лав. Ми живемо не в „жирний“ рік революції, а в тяжкий для неї час.

Я певен, що всі, хто з нами сьогодні, залишиться з нами й завтра, і що всі ми, що готові сьогодні боротися пером, будемо готові боротися завтра за нашу справу не тільки цією зброєю. Я бачу даліше завдання „Союзу“ в тому, що ми мусимо усвідомити собі

марксистську теорію до високого ступня досконалости щодо політики й економіки. Так само марксизм у галузі літературної критики та естетики, це — поле, що на ньому ще треба багато попрацювати.

Ви погодитесь зі мною, коли я підкреслю, як одне з завдань „Союзу“ критику серед нас самих. Ми, противно до письменників Радянського Союзу, не можемо організувати масову критику, де б розглядалася книга і автор міг відповідати. В Німеччині про це не можна мріяти. У нас немає такої критики, яку представляв Франц Мерінг, і ми самі проходимо надто швидко і без критики повз найважливіші події, що їх створила атмосфера випещеної буржуазної літератури.

Ми інертні.

Ми пасивні.

Ми біжимо один поз одного, не помічаючи одне одного. І, через ту чужість, можливість учитися і взаємно одне одного підносити — мінімальна. Ми хочемо стати колективом. Таким, де не лише сусідують імена одне біля одного і де присутно один не має нічого спільного з другим. Колектив наш треба виробити. Наш „Союз“ сьогодні це — маленький початок такого колектива.

Ми боремось ради однієї мети, ми — просякнуті одним і тим самим світоглядом. І, якщо шляхи одного і другого з наших товаришів, ще не зовсім однакові, то всі ми прагнемо знайти найпевніший шлях до нашої мети.

В такому „Союзі“ буде можливість подумати і про те, що особливо важливе для нас, як письменників і поетів, — композиція творів, форма, техніка, проблема слова тощо. Все це — питання, що їх ми в загальних наших інтересах мусимо взяти на увагу.

Зрозуміло, що нашому „Союзові“ доведеться боротися проти кожного гатунку буржуазної літератури, а також — проти певних гатунків „робітничої“ літератури.

142 — Хто є пролетарський революційний письменник?
Лише той, хто дивиться на світ з погляду революційного пролетаріату, і таким його відбиває і творить у своїх працях.

Горький 1905 року казав: — Ідіть з народом, боріться з ним, допомагайте йому піднятися з колін. — Сьогодні, 1928 р. ми мусимо сказати:

— Ідіть з пролетаріатом, ставайте класовими борцями, боріться разом із ним у великому й малому, оберніть ваше мистецтво на зброю і оголосіть війну війні!

Глибше корінням у пролетарській ґрунт! Постійний зв'язок із масами. І „Союз“ мусить ще міцніше з'єднати нас зі справою, що їй ми служимо, зі справою соціальної революції. І що міцніше ми з'єднаємось, то вільніші будемо!

Бехер кінчив.

Збори винагороджують його гучними й довгими оплесками. Настрій високий і бойовий.

І тоді, в атмосфері піднесення й загального збудження, почалися обговорення й привітання.

Мені випало говорити від імени Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників, але в привітанні моему, звичайно, була й інформація про досягнення цілої радянської української літератури, що виходить нині не лише на всесоюзний терен, але й на арену міжнародню.

Братерський зв'язок поміж німецькою та українською пролетарськими літературами мусить забезпечити обом їм можливість діяти широких робітничих читачівських мас у найкращих взаємних перекладах.

„Союз пролетарських революційних письменників Німеччини“ безперечно відіграє історичну роль не лише в організації сил німецької пролетарської літератури, а й в історії зв'язку з пролетарськими літературами інших народів світу.

Найбільша боротьба розгорнулася потім навколо питання про орган „Союзу“: який журнал має більше

підстав і можливостей претендувати на те, щоб стати тимчасовим органом „Союзу“ — чи „Die neue Bücherschau“, досить солідний журнал Гергарта Поля, — позапартійний, — хоча в редколегії журналу і є два комуністи; чи „Die Front“, менший розміром, але — з цілком певною пролетарською орієнтацією?

Після довгих боїв переміг журнал „Фронт“.

Далі —

затверджується:

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СТАТУТ СОЮЗУ ПРОЛЕТАРСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПИСЬМЕННИКІВ НІМЕЧЧИНИ

Назва й осідок

Об'єднання прибирає назву „Bund proletarisch — revolutionärer Schriftsteller Deutschlands“ і має свій осідок в Берліні.

Мета

Спілка має на меті через об'єднання всіх пролетарських революційних письменників сприяти пролетарській літературі й поширювати її згідно з окремо виробленим планом роботи. Не зрікаючись впливу письменників на питання господарського характеру, Спілка пролетарських — революційних письменників Німеччини, особливо підкреслює свої літературні і культурно-політичні завдання. Спілка відкидає можливість вважати її за організацію, що замінює „Профспілку“, навпаки — вимагає від всіх своїх членів приналежності до профспілок і політичних організацій.

Найголовніші точки діяльності

1. Участь у переведенні всіх кампаній, що сприяють пролетарській революційній літературі.
2. Влаштування лекцій та вечорів-диспутів.
3. Влаштування авторських вечорів, доповідей тощо.
4. Намагання досягти можливості використовувати радіомовлення.
5. Видавати й поширювати свій орган („Die Front“ і „Proletarische Feuilleton Korrespondenz“).
6. Підтримка всіх організацій, що співчують пролетарському революційному письменству, особливо робітничого театру, робітничого радіо і робітничо-кореспонденського руху.

7. Пеклування за пропагандні матеріали до певних кампаній.

8. Виділювання референтів, лекторів, спеціальних доповідачів на різні пролетарські революційні збори.

9. Захист економічних інтересів пролетарських революційних письменників, особливо впливом на газети, видавців та на різні установи, що являються замовцями; посередництво при конфліктах між зазначеними сторонами.

10. Встановлення зв'язку з пролетарськими революційними письменниками закордону, особливо — республік Радянського Союзу.

Членство

Членами „Союзу“ можуть бути письменники, письменниці й робітничі кореспонденти, що стоять на ґрунті пролетарського революційного письменства й приймають програму „Союзу“, хоч би для них літературна праця й не була головною, як і ті письменники, що працюють тільки над літературою.

За Президією Союзу залишається право втручатися в рішення округових президій про прийняття чи не прийняття нових членів. Найвищою інстанцією є з'їзд делегатів. При виключеннях членів за порушення інтересів спілки залишається той самий порядок.

Доки справу переглядається виключений не користується жадними правами.

Внески

На покриття видатків стягається 0,50 м. вступного та не менше, як 0,50 мар. щомісячного внесків. В особливо тяжких обставинах окремі члени можуть дістати дозвіл сплачувати внески пізніше, або тимчасово й зовсім звільнитись від них. Навпаки, від тих, що працюють на посадах, або від краще ситуйованих членів спілки очікується вищих добровільних внесків.

Організація й управа

Члени „Союзу“ по можливості концентруються в округах. Округна президія складається з Голови, Секретаря, й Скарбника, які обираються на генеральних зборах, і можуть заступати один одного. Кожна округна управа признає своє місце осідку, де й погоджує всі свої справи, що належать до її компетенції за головним статутом і не розминаються з пляном роботи „Союзу“.

Кожна округова організація має право для своїх потреб стягати льокальні внески в розмірі, визначеному Головною президією.

Головна президія (Hauptvorstand)

Головна президія обирається від берлінської округи до першого з'їзду. Складається Головна президія з дев'яток осіб, що розподіляють між собою функції першого й другого голови, діловодів, скарбників, двох засідателів і секретаря. Вони мусять мешкати поблизу Берліну. Крім того, обирається ревізійну комісію.

З'їзд

З'їзд скликається по можливості щороку і розв'язує організаційні й ідеологічні питання, а також являється найвищою інстанцією і у всіх інших питаннях „Союзу“. Головна президія виробляє докладніший порядок з'їзду.

Новий статут

До затвердження з'їздом нового статуту членів „Союзу“ цей статут являється важним для всіх пролетарських революційних письменників Німеччини.

Берлін, 19 листопада 1928 року.

Отже, залишається тільки обрати президію „Союзу“ і організаційні збори закінчено. Дружно й одноставно до головної президії обирають таких товаришів: Йоганес Р. Бехер, Курт-Клебер, Карл Грюнберг, Курт Петерсон, Гун, Сланг, Берта Ляск, Мюллер-Глѐза, Еріх Вайнерт.

Дев'ять чоловіка.

А підписні листи „на допомогу рурським страйкарям“ давно ходять по залі. Письменники й робкори вписують у них свої прізвища й кидають у тарілку „зборщика“ райхстагмарки, яких і в самих делегатів з'їзду до трагічного мало. Бюджет пролетарського письменника й робкора в Німеччині — голодний бюджет. Та й з нього вони виривають марки на підтримку робітничої справи!

Це був незабутній вечір...

Ми підсумовували вражіння, сидячи потім в кафе в товаристві Бехера, Сланга, Грюнберга, Петерсона. 145

146 Були там ще — Гайнріх Ванд — відомий берлінський публіцист; Гасбара, що був драматургом у театрі Піс-катора; Поль Көрнер — з „Роте Фане“ й багато інших. І був ще один присутній, непомітний для стороннього ока, але великий і дужий... Це — почуття радості й тривоги за нову організацію...

Довгий і мульткий перед нею шлях!

34

Остання зустріч із „Червоними фронтовиками“. Читач не забув, певне, що ми пообіцяли товаришеві, що подарував нам „разіrmессер“, відвідати їхню організацію в районі Шарлотенбургу. Авторіві неможливо про це забути, доки живе на світі Петер Кош, невтомний функціонер, дороговказ і товариш...

— Чом ти сидиш і досі не вбраний? — сердито запитує він, лише переступивши поріг моєї кімнати. — Хіба ти забув, що сьогодні двадцять листопада?

І от ми вже їдемо в район Шарлотенбургу, де в одному льокалі має збиратися сьогодні один відділ „Червоного фронту“.

Несподіване ускладнення: коли ми приїздимо в призначене приміщення, то зустрічає нас тільки господар льокаля, старий німець з гострими очима і з тяжкою астмою.

— Нема, — каже він. — Ви самі винні.

— Кого нема? — питаємо ми здивовано.

— Зборів нема. Ви спізнилися майже на годину. Товариші чекали на вас довго, а потім — пішли до іншого льокалю, на вулиці, де мають бути в них спільні збори разом із іншим відділом. Такщо — ви поспішайте, вони просили підігнати вас, коли ви на-решті з'явитесь. Стривайте. Адреса... № телефона... Ми передамо їм, що ви їдете.

Старий почав ритися в телефонній книзі, такий грубезний, що мені зовсім пропала надія знайти в ній потрібний нам номер. Але він знайшов дуже швидко.

— А де ми дістанемо таксі? Тут у вас щось не видко їх.

— Треба йти на ріг NN, моя стара вам покаже. Галло!

Я дивувався дедалі ще більше. Вийшла стара господиня дуже солідної конституції.

Привіталася.

— Ходімте, я доведу вас до таксі, але раніше подивіться нашу залю.

Вона прочинила двері. Перед нами відкрилася простора і надзвичайно чиста, висока зала, прикрашена червоними плякатами й портретами Леніна, Сталіна, Лібкнехта, Цеткін і інших проводирів пролетаріату. В одному кутку стояв червоний прапор. Урочиста тиша і бездоганна чистість обкутали нас, і ми довго мовчки стояли на одному місці.

По тому, подякувавши господареві зразкового льокаля за привітність і допомогу, ми вийшли з господинею на вулицю.

— Ідіть здорові, — сказав услід нам господар. — Нема за що дякувати.

Уже сідаючи в таксі, ми взнали від старої німкені, що вони обоє — і вона, і її старий — члени комуністичної партії...

— Чоловік давній комуніст, я молодша, — сказала вона нам на прощанні.

„От чим пояснювалась їхня прихильність до чужинця“..

Як під'їздили до другого льокаля, умовились: увійдемо непомітно й сядемо десь у куточку, щоб не заважати роботі. Та й взагалі не варто дуже висовувати голову.

Гаразд.

Але вийшло зовсім, зовсім інакше. Як тільки ми з'явилися перед яскраво освітленим будинком, двоє товаришів, що стояли біля дверей, зникли в середині будинку. Ми не звернули на це уваги, і зрозуміли цей „номер“ тільки потім. На зустріч нам зараз таки 147

148 вийшов наш знайомий і ще два товариші — керівники організації. Разом з ними ми увійшли до широкої світлої залі з блискучим паркетом. Просто в око впадав одразу широкий розгорнутий прапор, що стояв посеред залі, біля кольони. На прапорі тому горіли золоті літери:

„Червоним фронтовикам Берліну від робітників Харкова — столиці Радянської Соціалістичної України“.

І тут... назустріч нам так загриміли дві оркестри, барабани вдарили таким боем, а труби — урочистими баритонами, що нас трохи не звалило повітрям.

Не знаю, як Петер, а я розгубився. Чую його голос (кричить над вухом, але я ледве чую, власне догадуюсь):

— Оце то сховалися... Непомітно...

Як переграли „зустріч“, ми сіли „непомітно“. Та де там!

— Тільки на вас і чекали, — говорить керівник. — Зараз одкриваємо збори. Я скажу вступне слово. Далі ви скажете промову. От перед вами прапор од харківських робітників. Це вам перша теза, так би мовити. А після вашої промови, ми збудуємо свої доповіді — за вступ нових товаришів до наших лав. От і цілий вечір. Для цього ми й зробили спільне засідання. Ну, починаємо. Готуйтеся. Ви й так спізналися.

І все так, як він сказав, все так і було.

Просто неймовірно. На мить навіть забуваєш, що на вулиці ходять „зелені“, та й як не забути, про „зелених“, коли тут, перед тобою прапор від робітників Харкова? Але потім контраст здається ще більш різким і страшним.

О, республіко Гінденбурга. Яка ж ти химерна республіка...

Але настрої серед товаришів так високо піднісся, що від промов, головню од музики, брязчать вікна...

Коли вже вечір майже кінчався, ми підійшли до керівників потиснути їм руки.

— Стривайте, — звернувся до мене один, ще не все.
І тут же до аудиторії:

— Товариші! До президії надійшли пропозиції подарувати товаришеві з Радянської України нашу повну червонофронтовийську уніформу.

Незручно писати, бо та уніформа обходить автора, але оплески заглушили промовця.

— Хто „за“?

Всі „за“. Як одна рука.

— Завтра о дванадцятій годині вдень на вулиці № ми вас чекаємо в магазині „Червоного фронту“. Там ви одержите свою уніформу; в ній ви повинні будете передати наші палкі червонофронтовийські привітання харківським пролетарям і всім робітникам України, яку одвідували наші представники.

— Хай живе наша пролетарська непохитна єдність.

— Рот фронт!

— Рот фронт!

— Рот фронт!

.....
І після всього нам довелося ще на вулиці пройти фронтом. Вони вишикувалися перед будинком двома рядами, і, коли ми проходили, — в нічне небо летіло:

— Рот фронт!

... Ми вже були в трамваї, що віз нас в іншу частину міста. Пульс неймовірно стукав у скроні. І з кожним ударом глибше й глибше врізувалось у мозок прохання одного з керівників:

— Зробіть так, щоб я потрапив у делегацію до Радянського Союзу. Зробіть!

Та як це зробиш?

ДАЛІ БУДЕ